

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ЧИТАННЯ ПАРТИТУР

Програма
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Народна художня творчість”
Спеціалізація “Народне інструментальне мистецтво”
(духові інструменти)

Київ – 2006

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ЧИТАННЯ ПАРТИТУР

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Народна художня творчість”

Спеціалізація
“Народне інструментальне мистецтво”
(духові інструменти)

Київ 2006

ЧИТАННЯ ПАРТИТУР

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації. – Київ: “Фірма “ІНКОС”, 2006. – 12 ст.

Укладач	М. М. Юрченко – викладач-методист Тульчинського училища культури
Рецензенти:	І. І. Коломієць – викладач вищої категорії Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича В. Й. Грабовський – викладач Житомирського училища культури і мистецтв ім. І. Огієнка
Відповідальний за випуск	Т. Ф. Стронько
Редактор	Л. В. Московченко

© Юрченко М. М., 2006
© Державний методичний
центр навчальних закладів
культури і мистецтв, 2006

ПЕРЕДМОВА

Для диригента читання партитур є основним засобом, який дає можливість глибоко вивчити музичний твір перед виконанням його з оркестром. Тому вміння читати партитуру належить до тих навичок, володіння якими безпосередньо визначає ступінь професійної підготовки диригента.

Роль викладача заключається в тому, щоб давати диригенту-початківцю нескладні завдання, з самих перших кроків розвивати в нього здібність вірно уявляти основні риси реального звучання музичного твору.

Всяке сприйняття музики, в тому числі і в процесі читання партитур, так чи інакше пов'язано з його оцінкою.

Розвиток у молодого диригента здібності давати оцінку глибоко та об'єктивно, що ще називають музичним смаком, повинен бути основним напрямком всього педагогічного процесу.

Іншою важливою стороною читання партитур є розвиток вміння аналізувати оркестрову фактуру. Це дає можливість встановити співвідношення всіх голосів партитури і визначити їх функції, допомагає усвідомити виразне значення того чи іншого прийому викладу, що і створює в кінцевому рахунку зміст та музичний образ твору.

Для молодого диригента читання партитури є досить тривалим процесом, в ході якого уява про звучання твору поступово уточнюється.

Виконуючи партитуру в доступній для себе повноті (мелодія, підголоски, другі голоси, гармонія, їх різне та творче поєднання) він розкриває своє уявлення про звучання всього твору за допомогою внутрішнього слуху.

Вміння добре грати на фортепіано, звичайно, значною мірою спрощує процес навчання читанню партитур.

Якщо диригент навіть володіє тільки початковими навичками фортепіанної гри, він поступово удосконалив свою гру, навчиться все більш і більш безпомилково читати партитуру чисто зоровим шляхом, що і є основною метою даної дисципліни.

ЗМІСТ КУРСУ

Читання партитури заключається в розумінні та баченні складного багаторядкового нотного запису тексту музичного твору і у створенні, виходячи з його розуміння, вірного слухового уявлення про основні риси його реального звучання.

Наявність такого уявлення контролюється шляхом сольфеджування окремих партій, словесної характеристики будови елементів оркестрової фактури і їх співвідношення, та виконання партитури повністю чи в найбільш суттєвих рисах на фортепіано.

Читання партитур є складним процесом і для оволодіння ним потрібно розвинути попередні навички, до яких відноситься:

1. Вміння читати партії, що написані не тільки в основній тональності, але і в строях in B, in Es, in F, а також у басовому, теноровому, альтовому ключах.
2. Вміння читати одночасно певну кількість партій при будь-якому їх розташуванні згідно партитури.

Існує два способи читання партитури. Перший і основний з них полягає в тому, що уявлення про реальне звучання твору створюється безпосередньо на основі зорового та ладового сприйняття нотного тексту. Таке зорове читання партитур передбачає наявність добре розвинутого внутрішнього слуху.

Це можна виразити як “бачу – чую”, тобто уявляю собі реальне звучання.

Диригентам-початківцям цей спосіб, як правило, дуже важкий та мало доступний, тому що вони не володіють необхідним рівнем розвитку внутрішнього слуху. В кращому випадку він може уявити тільки окремі елементи звучання оркестрового твору.

Складність зорового читання партитури полягає в тому, що диригент не має можливості перевірити вірність свого уявлення про реальне звучання твору. Тому навчання читання партитур не слід починати з зорового способу.

Другий спосіб полягає в тому, що розвиток внутрішнього слуху поєднується з реальним звучанням певного інструменту, на якому партитура виконується або повністю, що дуже складно, або в своїх суттєвих рисах і навіть окремо по оркестрових партіях.

Зі всіх музичних інструментів найбільш близьким до відтворення оркестрової партитури, без сумніву, є фортепіано. Його діапазон на-

стільки великий, що навіть перевищує діапазон оркестру. Являючись багатоголосним інструментом, фортепіано дає можливість виконувати багато творів з розвинутою фактурою, як поліфонічного, так і гомофонно-гармонічного типу.

Гра партитури на фортепіано в поєднанні з роботою внутрішнього слуху, за допомогою якого можна уявити собі те, що не передається звучанням фортепіано, дає можливість познайомитись і вивчити твір до розучування його з оркестром, що для диригента дуже важливо. Як висновок, таке читання партитур за допомогою фортепіано в поєднанні з розвитком внутрішнього слуху є основним методом вивчення даної дисципліни. Вміння читати партитуру відноситься до числа тих навичок, володіння якими безпосередньо визначає ступінь професійної підготовки диригента.

Диригент, який не вміє читати партитуру, по необхідності буде пізнавати її під час оркестрових репетицій, що веде до непродуктивного використання репетиційного часу і різко знижує авторитет диригента в очах оркестрантів.

Всі інші способи ознайомлення з оркестровим твором(у виконанні іншого оркестру, на фортепіано, в грамзапису) можуть розцінюватись як другорядні, або допоміжні.

Прослуховуючи твір без попереднього вивчення партитури, диригент не виробить своє особисте бачення та виконавське відношення до твору, не буде знати авторський текст у всіх деталях, не буде відчувати фактурні особливості звучання кожної партії та їх роль у створенні музичного образу.

Семестрові вимоги

Згідно з діючим навчальним планом читання партитур входить в єдиний комплекс з дисципліни “Диригування” без конкретного встановлення кількості годин. Тому читання партитур проводиться певною мірою несистемно.

Кожний викладач найбільшу увагу приділяє розвитку диригентської техніки – показам окремим інструментам, групам, прийомам зняття звучання, динаміці, темпам, агогічним змінам, штрихам і т. п.

А глибокий аналіз виразних засобів гармонії, особливостей мелодичного розвитку в єдності з іншими голосами, що поступово пізнаються грою на фортепіано, – відходило дещо на другий план. Тому факультативний курс самостійної дисципліни “Читання партитур”, введеного на випускному курсі, має велике значення для становлення майбутніх керівників аматорських колективів.

Навчальний план передбачає в I-му семестрі 16 годин, у II-му семестрі 14 годин.

Орієнтований тематичний план

I семестр

1. Стрій інструментів середнього змішаного складу оркестру.
2. Загальні поняття з транспозиції.
3. Читання партій інструментів строю in B (корнет, труба, кларнет).
4. Читання партій інструментів строю in B (тенор, баритон).
5. Читання партій інструментів строю Es (альт).
6. Читання партій інструментів строю in F (валторна).
7. Читання партій інструментів строю, що нотуються в басовому ключі (труба, тромбон).
8. Прийоми читання партій, що нотуються в окремих епізодах в альтовому та теноровому ключах.
9. Одночасне читання 2–3 партій однорідних інструментів.

II семестр

1. Аналіз оркестрової фактури та виявлення комплексу основних голосів.
2. Подальший розвиток практичних навичок читання на фортепіано партій однорідних інструментів.
3. Інтонування мелодії та підголосків, а також окремих мелодичних фігураций.
4. З'єднання всіх партій гармонічного супроводу.
5. З'єднання мелодичних голосів з гармонічним супроводом.
6. Розвиток практичних навичок читання партитури за допомогою зорового уявлення та внутрішнього слуху.

Встановлення кількості годин на кожен тему не доцільне. Адже при читанні партитур всі ці тематичні вимоги завжди переплітаються.

Крім того, рівень володіння фортепіано студентом, його музично-теоретичні знання, а також аналітичні можливості закладають індивідуальний педагогічний підхід. І взагалі тематичний план окреслює те основне, що потрібно розкривати викладачам у своїх студентів за цей визначений період часу.

Методичні рекомендації щодо розвитку вмінь та навичок читання партитур

1. Більшість духовних інструментів належать до транспонуючих інструментів, тому що при виконанні на них дійсне звучання відрізняється від нотного запису на певний інтервал.

Будь-який транспонуючий інструмент характеризується його строем та інтервалом транспозиції. Стрій такого інструменту визначає звук, який в дійсності звучить під час виконання на цьому інструменті, звук “до”.

Тому коли корнет виконує “до”, а звучить “сі ♭” – це стрій in B, альт виконує “до”, а звучить “мі ♭” – це стрій in Es, валторна виконує “до”, а звучить “фа” – це стрій in F. Слід запам'ятати, що баритон, тенор також строю in B, тільки на октаву вниз (практично на велику нону вниз).

Інтервалом транспозиції називається інтервал між нотуючим та дійсним по звучанню звуком. За основу можна взяти тоніки тональностей.

Тональність, в якій написана партія транспонуючого інструмента, називається нотуючою тональністю, а тональність, в якій ця партія звучить, називається дійсною.

2. Приступаючи до читання тієї чи іншої партії, необхідно чітко визначити інтервал транспозиції даного інструмента і відповідно до цього встановити дійсну тональність та її ключові знаки альтерації. Найкраще, звичайно, читання проводити на фортепіано. Сполучення інтервального перенесення з орієнтацією на ладове значення звуків та на відповідний висотний малюнок нотного запису дає можливість свідомого слухового контролю над вірністю читання, що в значній мірі прискорює оволодіння навичками транспонування, тоді як одна лише механічна гра інтервалу транспозиції не дає необхідних результатів.

3. Під час читання партій транспонуючих інструментів особливу увагу слід звертати на ноти, при яких поставлені випадкові знаки альтерації. Це тому, що в процесі читання студенти механічно переносять усі випадкові знаки із нотуючої в дійсну тональність, не враховуючи можливих змін знаків альтерації.

Наприклад, у строю *in B* “фа #” звучить як “мі” (мі ♯), але не “мі#”, а “фа” звучить як “мі ♭”, але не “мі” і. т. п.

Тобто, в такому випадку потрібно чітко контролювати тонову величину інтервалу транспозиції.

4. В оркестрових партитурах партії всіх транспонуючих інструментів, як правило, нотуються з показом знаків альтерації тональності на початку кожного нотного стану. Раніше, наприклад, партії труб та волторн нотувалися із знаками альтерації коло кожної ноти, що затруднювало читання цих партій, тому що губилось ладове відчуття.

5. Для розвитку внутрішнього слуху потрібно не тільки грати партії на фортепіано, але і сольфеджувати. Це потрібно і тому, що в процесі репетицій диригент часто сольфеджує окремі мелодичні уривки для виправлення інтонаційних, метроритмічних, штрихових помилок.

6. Під час читання партитури необхідно чітко дотримуватись ритміки, фразування, а також по можливості вказаних автором штрихів.

Це треба робити навіть і тоді, коли читання конкретного тексту має значні технічні складності. В такому випадку допустиме виконання у повільному темпі.

7. Під час читання партії строю *in Es* можна використати спосіб заміни скрипкового ключа басовим, тому що при цьому розміщення нот співпадає.

Потрібно поставити потім знаки альтерації дійсної тональності та змінити, де це необхідно, випадкові знаки альтерації і читати партію строю *in Es*, не використовуючи сексту вниз.

8. Інструменти строю *in F* завжди нотуються на чисту квінту вниз дійсного звучання, а тому між цими тональностями завжди різниця в один ключовий знак у сторону бемолів.

9. Читання партій в теноровому ключі (тромбон) досить складне, адже потрібно транспонувати на нону нижче від нотуючої тональності. Це може сприйнятись значно простіше, якщо усвідомити аналогію з читанням партій баритона, тенора в строю *in B*.

10. Читання партій в альтеровому ключі (тромбон) також потребує добрих практичних навичок, адже інтервал септима є складним та незручним для процесу транспонування.

Краще користуватись таким прийомом: транспонувати на секунду вгору, а потім переносити на октаву вниз.

11. Після всестороннього читання партитури, диригент повинен вміти визначати фактуру твору, які в принципі можна розділити на два основних види:

- а) гомофонно-гармонічна, в якій є ясно виражена основна мелодія та гармонічний супровід. До основної мелодії можуть бути супроводжуючі голоси або так звані підголоски, які ще можуть називатись контрапунктом (протиставленням) до мелодії, що залежить від того, в якій мірі ритмічної та мелодичної близькості вони знаходяться. Гармонічний супровід також може бути найрізноманітніший – від типових танцювальних, маршових (“бас-акорд”) до злиття всіх партій в єдиний мелодико-гармонічний комплекс, в якому різниці між мелодичними та супроводжуючими голосами майже немає, що вже розцінюють як різновид гомофонно-гармонічної (акордова фактура);
- б) поліфонічна фактура (складається із декількох мелодичних ліній, які одночасно з’єднуються та розвиваються). Для цієї фактури характерна відсутність голосів, які спеціально виконують гармонічну функцію. У цьому випадку всі голоси об’єднуються в єдине звучання, що створює різні гармонічні сполучення.

Монодична фактура зустрічається виключно в окремих епізодах твору і має тільки один елемент – мелодію, яка проводиться багатьма інструментами в декількох октавах. Інколи ці дві основних фактури взаємно збагачуються. Звідси виникають змішані типи фактур. Особливо часто зустрічаються випадки збагачення гомофонно-гармонічної фактури елементами поліфонії. При цьому поряд з основною мелодією звучить достатньо самостійна побічна мелодія, яка контрапунктує (співставляється) до основної.

Цей фактурний прийом досить часто зустрічається в маршах.

12. Необхідні глибокі знання з дисциплін “Теорія музики”, “Гармонія”. Під час читання партитур потрібно завжди зробити горизонтальний аналіз мелодичних голосів, чітко визначити їх інтервальну структуру і знати найбільш типові мелодичні рухи (плавний, висхідний, низхідний, хвилеподібний, стрибковий) та принципи мелодичного розвитку (буквальне повторення будов, секвенція, варіація, вільний виклад).

Під час вертикального аналізу потрібно чітко визначити акорди, їх гармонічну логіку в рамках певної музичної форми, до якої тональності вони відносяться, адже відхилення, а то і модуляція в тональності I-ї ступені спорідненості є навіть у нескладних оркестрових партитурах.

На завершення слід підкреслити, що читання партитур ніяким чином не повинно бути поверховою грою твору на фортепіано без слухової уяви щодо його реального звучання в оркестрі. В основі цього поняття лежить розвиток здібності сприймати в цілому оркестрову фактуру, темброву та динамічну сторони музичного твору та виділяти головне в його образному розвитку.

Література

1. Колесса М. Основи техніки диригування. – К., 1973
2. Готлиб М., Кабак Я., Макаров Е. Курс чтения партитур. – М., 1966
3. Иванов-Радкевич А. О воспитании дирижера. – М., 1973
4. Маталаев А. Основы дирижерской техники. – М., 1996г
5. Поляков О. Язык дирижирования. – К., 1987

Навчальне видання

ЧИТАННЯ ПАРТИТУР

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації

Укладач М. М. Юрченко

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,68. Наклад 100 прим.

Видавництво “Фірма “ІНКОС”
14116, м. Київ, вул. Маршала Рибалка, 10/8;
Тел./факс: (044) 206-47-29, 206-47-21
E-mail: inkos@carrier.kiev.ua,
inkos@ln.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 2006 від 04.11.2004 р.